

KOMPORSZÁG ÚTJAI

Két part között mindörökké? A kötet cím így, kérdőjellel fogalmaz. „Kompország” metaforáját játékba hozva, azonnal meg is kérdőjelezi saját gesztusát. A két part, Nyugat és Kelet között közlekedő komp – nem a fölszállókat egy irányba szállító hajó, hanem ez, az utasait hol itt, hol ott letevő, ingázó vízijármű – talán nem folytatja mindörökké a maga ide-oda útját. Hogy mégis, mindennek ellenére talán mégis maradt remény.

Pedig „Kompország” képe, bizony, megint újra megképződött. Az örök magyar vágy, hogy ne a Kelethez tartozzunk, hanem Nyugaton horgonyozzunk le végre – ez a nyugati kereszténység fölvetelétől a polgárosodási törekvéseken keresztülívelő, majd a posztkommunista átmenet idején ismét erősen megfogalmazódó vágyakozás –, nos, ez a törekvés megint újra kudarcot látszik vallani. A nyugati szabadságintézményeket újrakonosító és európai uniós tagságot nyerő nemzet valahogy mintha mégsem tudna végre lehorgonyozni a Nyugat túlszéljén: továbbra is makacsul megmarad nyomorult „Kompországnak”.

Amit eddig fölillantottunk, abból talán úgy tűnhetett: Kovács Gábor kizárólag magyar témájú és érdekű könyvet készített. A helyzet ennél valójában bonyolultabb: a politikafilozófus-eszmetörténész szerző új tanulmánygyűjteménye nemcsak a Nyugaton végleg kikötni képtelen Kompországról beszél, hanem magáról a vágyott Nyugatról is. Hogy ez a vágyott Nyugat, szegény, maga is milyen elszomorító állapotban leledzik éppen. A kötet tanulmányai négy ciklusba vannak besorolva. Az első két ciklus magával a Nyugattal foglalkozik: a nyugati demokrácia kialakulásával és fejlődésével, átalakulásaival és válságtüneteivel, illetve a Nyugatra és a nyugati demokráciára vonatkozó reprezentatív nézetek értelmezésével. A második két ciklusban pedig Kompország gondolkodói szerepelnek: a magyar regionalitás és a magyar nemzetkarakter, a magyar sors és a magyar küldetés gondolatának megannyi huszadik századi alakja tűnik föl. Az első két ciklus tanulmányainak megközelítése politikafilozófiainak és filozófiatörténetinek mondható, a második két ciklus írásai pedig inkább eszmetörténeti jellegűeknek minősíthetők.

Ami a nyugati demokráciát illeti, a tanulmányok a válság tüneteit és az alternatívák keresését állítják középpontba. A három hívószó itt a birodalom, a poszt-demokrácia és a digitális demokrácia fogalma. Az Európai Unió demokratikus intézményrendszerének válságára adható birodalmi válasz – a római köztársaság válságára adott antik válasz analógiájára a kortársi belga történész, David Engels fogalmazza ezt meg – olyan konzervatív forradalmat föltételezne, amely legalább

akkora aggályokat vet föl, mint maga a jelenlegi, válságba került intézményrendszer: a kulisszákat átépítve, az oligarchiát kicserélve a demokrácia újabb színjátéka következne be csupán. A poszt-demokrácia víziója – az ezt fölrajzoló tanulmány nagyvonalú áttekintésben foglalja össze a görög poliszdemokráciától a modern-liberális képviselői demokráciáig ívelő fejlődést – kettős válságtünetet diagnosztizál: a szerves demokratikus hagyományokkal rendelkező régióban a politika piacosításának törekvése jelentkezik, az újonnan demokratizálódó államok magában foglaló régióban pedig választásos önkényuralmak fölbukkanása tapasztalható. A digitális demokrácia a „demokrácia entrópiája” ellen föllépő demokratikus identitásmozgalmak eszköze lehet: a korábbi technooptimista nézet azonban, amely a világháló digitális demokráciájában az antik közvetlen demokrácia utódjának ígéretét vélte fölismerni, az ezt tárgyaló tanulmány tanúsága szerint, ma már alaposan megkérdőjelezhető elképzelésnek minősíthető.

A Nyugatot értelmező nézeteket sorra vevő tanulmányok között szerepel eszszé Lewis Mumfordról – ez az európai–német kulturális tradícióra építő amerikai teoretikust az ökológiai kultúrkritika klasszikusaként ábrázolja –, illetve szól dolgozat a populizmusról – ez pedig a térben és időben egymástól távol eső, különböző társadalmi struktúrákhoz és kulturális kontextusokhoz kapcsolódó jelenségcsoportot a politikai eszmetörténet afféle Próteuszának minősíti. A kötet vonatkozó ciklusának főszereplője azonban kétségkívül Hannah Arendt: az ő nézeteit három írás is elemzi. Külön tanulmány tárgyalja a politikai tér arendti fogalmát, külön esszé vizsgálja az igazság és hazugság arendti koncepcióját; a három kontribúció közül azonban mindenképp a harmadik a legizgalmasabb. Ez azt fejti föl, hogy milyen erős hatást gyakorol Arendt bölcséletére német indulásának kulturális kontextusa. Noha emigrációja után, Amerikában válik a modern politikafilozófia klasszikusává, gondolkodásán mély nyomokat hagy a „weimari modernitás” kultúrkritikája. Az elemzés meggyőzően mutatja be, hogy ez a hatás egyaránt tetten érhető a modern történelmet hanyatlástörténetként értelmező totalitarizmus-könyvében, a technológiakritika motívumát mozgósító politikafilozófiai főművében, illetve, hogy ennek a hatásnak az elhalványulása magyarázza a kései forradalom-könyv optimistább szemléletét.

Kötetébe foglalt magyar szereplőinek értelmezésében Kovács kiindulópontja a belátás, hogy a „Kompország”-szerep nem csupán kényszerűség – a vágyott Nyugat elérhetetlenségének tudható be –, hanem éppenséggel valamiféle választott attitűd – a Nyugattal szembeni ambivalens beállítódás következménye is. Nyugathoz való viszonyunk, magyarázza mindjárt a kötet előszavában, egyfajta *Hassliebe*: a Nyugatot szeretve gyűlöljük, és gyűlölve szeretjük tehát. Európa: vágyunk gyűlölt tárgya. Hol göröcsösen föl akarunk zárkózni hozzá, hol dacosan igyekszünk elfordulni tőle.

Az itt szereplő – a magyar tájjal foglalkozó, két ciklusba sorolt – írások figyelemre méltóan sokféle megközelítést alkalmaznak. Szerepel közöttük olyan,

amely generációs szempontot érvényesít: Szabó Dezsőt, Németh Lászlót és Bibó Istvánt a népi mozgalom három egymást követő nemzedékének képviselőjeként ábrázolja. Van, amely a nemzetkarakterológia szempontját állítja a vizsgálódás középpontjába: Prohászka Lajos, Karácsony Sándor és Hamvas Béla karakterológiai nézeteit elemzi. Van, amelyik az értelmiségi szerepvíziók eltéréseit tárgyalja: ismét Németh Lászlót és Bibót veti össze.

A két főszereplő, úgy tűnik föl, Bibó és Hamvas. Az előbbi nem lehet meglepő: Kovács, közelebről, Bibó-specialistának számít; ő a szerzője például a legalaposabb és legfontosabb Bibó-monográfiának. A mostani esszék közül a legérzékenyebb épp az új Bibó-kiadást méltatja: ennek gondolatmenete, paradox módon, épp „időszerűtlenségében” fedezi föl a politikai gondolkodás hazai klasszikusának „időtállóságát”. Az utóbbi, Hamvas föltűnése viszont újdonságnak számít. A hamvasi tradicionalizmust kontextualizáló tanulmány az eszmetörténet-írás mesterdarabja: ahogy megvizsgálja, hogy az ezzel kapcsolatban gyakran emlegetett, ám érdemi vizsgálatra nemigen érdemesített René Guénon és Julius Evola közelebről milyen hatást is gyakorol Hamvasra, nos, ez a kísérlet egészen kiválónak látszik. Érdekes az is, ahogy a beállítás kapcsolatba állítja egymással a két gondolkodót, Bibót és Hamvast: hogy a Bibó által megrajzolt „hazugságvilág” és a Hamvastól fölvázolt „gyűlöletvilág” bizony egymással mennyire kompatibilis értelmezést nyújt a magyar nyomorúságról.

Kovács Gábor a középnemzedékhez tartozó elméletíró. Számos kötettel a háta mögött – ezeknek java részét volt is szerencsénk méltatni, közülük néhányat épp ebben a folyóiratban – immár hivatva érzi magát, hogy személyesebb hangon is megszólalhasson. A tudományosság hűvös személytelensége mögül az ő munkásságában is mind észrevehetőbben sejlik föl a személyesség regisztere. Úgy érzi tehát, hogy tanulmányain dolgozva bátrabban árulhatja el személyes értékválasztásait, könnyebben hozhatja szóba személyes tapasztalatait. Fájdalommal meséli el, hogy tájainkon a demokrácia rövid közjátéka után milyen könnyedén épül ki a nacionalista oligarchia korszaka; ironikusan idézi föl, hogy Hamvas – éppen a modern világot a legélesebben elutasító Hamvas – számít a világháló – a modern világot esszenciálisan megtestesítő internet – leggyakrabban hivatkozott magyar alakjának; rezignáltan számol be róla, hogy milyen szörnyűségesen nehéz is élni ebben a gyűlöletre és hazugságra alapozott magyar életvilágban.

Ezek a példák azt mutatják, Kovács immár nem annyira szaktanulmányokat ír: esszéket fogalmaz.

(Kovács Gábor: Két part között mindörökké? Budapest: Liget Műhely Alapítvány, 2018, 320 o.)

Perecz László

filozófiatörténész